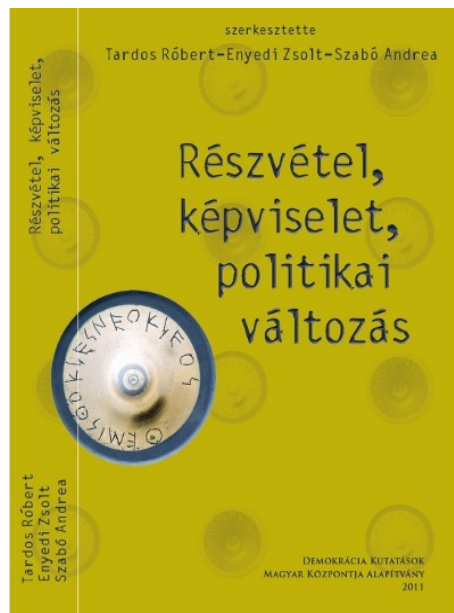

Róna Dániel: *Önbeteljesítő prófécia? Az esélyességgel kapcsolatos várakozások hatása a pártválasztásra az LMP és az MDF 2010-es példáján keresztül*

Megjelent: Tardos Róbert, Enyedi Zsolt és Szabó Andrea (szerk.):
Részvétel, képviselet, politikai változás. Budapest: Demokrácia Kutatások
Magyar Központja Alapítvány, 2011, 383-407. p.

Forrás: <http://www.valasztaskutatas.hu>

Róna Dániel

ÖNBETELJESÍTŐ PRÓFÉCIA?¹

AZ ESÉLYESSÉGGEL KAPCSOLATOS VÁRAKOZÁSOK HATÁSA A PÁRTVÁLASZTÁSRA AZ LMP ÉS AZ MDF 2010-ES PÉLDÁJÁN KERESZTÜL

BEVEZETÉS²

Életünk szinte minden cselekedete előtt mérlegeljük, hogy mások mit szólnak majd döntésünkhöz. Van, akinek véleményét a következmények miatt vesszük figyelembe, míg másokat csak a saját meggyőződésünk alátámasztása miatt kérdezzük meg, azonban egyik esetben sem mindegy, hogy környezetünk mit gondol választásunkról. Arra is sok példát tudnánk felhozni, amikor saját meggyőződésünkkel nem teljesen egyező, vagy akár azzal kifejezetten ellentétes döntést hoztunk meg pusztán azért, hogy elkerüljünk bizonyos konfliktusokat, vagy mások egyetértésével megnyugtassuk saját lelkiismeretünket. Miért ne lenne fontos mások véleménye akkor, amikor a pártválasztásról gondolkodunk?

Dolgozatomban ezt a kérdést járom körül: mennyire befolyásolja az állampolgárok pártválasztását, hogy mit gondolnak a pártok népszerűségéről, azaz a többiek álláspontjáról? Hogyan hat a közvélemény – sokszor téves – percepciója magára a közvéleményre? Ezenkívül egy másik – de ezzel nagyon szorosan összefüggő – témát is érinteni fogok: mennyire őszinték a válaszadók a közvélemény-kutatás során, a válaszmegtágadás vagy a megtévesztő válaszadás milyen mértékben vezethető vissza a többségi vélemény percepciójára.

Az elsősorban az Elisabeth Noelle-Neumann-féle „hallgatás spirálja” elméletre és Angelusz Róbert jelen témával kapcsolatos kutatásaira³ támaszkodó elméleti részben szemügyre veszem azokat a hipotéziseket, amelyek alapján a választó – adott esetben tartalmi preferenciái ellenére – a győztesnek, befutónak hitt pártra voksol. Az áttekintés során külön hangsúlyt fektetek arra, hogy a Nyugat-Európában és Amerikában fogant teóriákat milyen mértékben lehet a hazai viszonyokra és konkrétan a 2010-es választásra átültetni. A tanul-

¹ Robert K. Merton a *Social Theory and Social Structure* című művében (1968) alkotta meg az önbeteljesítő prófécia fogalmát (*self-fulfilling prophecy*), a kifejezés tőle származik.

² Köszönöm Tardos Róbertnek a tanulmányhoz fűzött észrevételeit, illetve Hann Endrének, hogy rendelkezésemre bocsájította az adatokat, és betekintést engedett a Medián 2010-es választás előtti kutatásaiba.

³ Az irodalomjegyzékben külön is feltüntettem a tanulmányokat, de a legtöbb hivatkozott munka megtalálható *A láthatóság görbe tükrői* című könyvben (Angelusz 2000).

mány második részében egy empirikus elemzés következik, mely az országgyűlési választás egyik legizgalmasabb kérdésével, az LMP és az MDF versenyfutásával foglalkozik. A két kis párt vetélkedését ugyanis állításom szerint nagyon erősen befolyásolta, hogy potenciális támogatóik mit gondoltak arról, mekkora esélyük volt a küszöb megugrására. Arra szavaztak, amelyikről elhitték, hogy képes átlépni az 5 százalékot, és elfordultak attól, amelyiket esélytelennek gondolták.

ELMÉLET ÉS HAZAI ALKALMAZHATÓSÁG

A szavazói magatartás kutatásában és a választási eredményekkel foglalkozó közbeszédben a pártok szereplését általában strukturális tényezőkkel magyarázzák, mint például a gazdaság helyzete, a kormányzati teljesítmény, a pártok kommunikációja vagy a szavazók attitűdjei. Nem vitatva a fundamentumok jelentőségét, ebben a dolgozatban alternatív magyarázatot kínálok a 2010-es parlamenti választás értelmezésére a két kis párt, az LMP és az MDF esetében. Az általam propagált megközelítés Magyarországon empirikus elemzésekben eddig nem szerepelt, de a nemzetközi szakirodalomban is csak mellékszáltnak számít.

Ez persze nem jelenti azt, hogy ne lennének klasszikusai: először a politikai szociológia atyja, Paul Lazarsfeld (1944) figyelte meg, hogy az amerikai elnökválasztáson az utolsó pillanatban döntő bizonytalan szavazók jó része a győztesnek vélt pártra voksol. A People's Choice-ban ezt a jelenséget *bandwagon effect*nek nevezte el, amit fordítottak már magyarra vonatszerelvényszerű hatásnak („siessünk, mert lemaradunk”), én a továbbiakban győzteshez húzásnak vagy utánfutóhatásnak nevezem. Ennek az ellenkezője az *underdog effect*, amikor a választó éppen azért szavaz egy pártra, mert esélytelennek tartja („vesztes ügy, igaz ügy” – úgy érzi, hogy ilyenkor van rá a legnagyobb szükség). Az utánfutóhatás sokkal gyakoribb a nemzetközi szakirodalomban, de azért jelentőségét nem szabad túlbecsülni (Angelusz 2002), és az *underdog* hatásra is akad példa.⁴ Az utánfutóhatásnál meg kell különböztetnünk azt az esetet, amikor csak a közvélemény-kutatás során érvényesül, tehát a felmérésekben erősebbnek mutatkozik a győztesnek látszó párt, de a választáson nem; illetve azt, amikor ténylegesen többen is szavaznak egy politikai

⁴ Véleményem szerint Magyarországon a 2010-es önkormányzati választási kampányban, a gyűjtődőszak finisében, amikor az LMP-nek feltűnően nehezen ment az ajánlószerelvény-gyűjtés, támogatóinak tapasztalt növekvő elszántságát éppen ez a jelenség váltotta ki: mivel a csapból is az folyt, hogy milyen rosszul áll a párt, ezért hívei úgy érezték, hogy most van a legnagyobb szükség a támogatásukra.

alakulatra az esélyességéből fakadóan.⁵ Sokszor az előbbi példa előfordulása okozza a hatás gyakoriságának túlbecsülését.

Az empirikus gyakoriság vizsgálata előtt azonban felmerül a kérdés, hogy egyáltalán *miért szavaz valaki pusztán azért egy pártra, mert elhiszi róla, hogy győzni fog* – amikor tartalmi preferenciái alapján (ha egyáltalán vannak neki ilyenek) egyébként nem feltétlenül híve az adott politikai erőnek. A kérdésre az elméletnek két válasza van. Az egyik a racionális választás teóriájából kiindulva a szavazatok várható hasznosulására helyezi a hangsúlyt. A győztesre szavazó úgy érezheti, hogy a legfontosabb kérdésekbe (miniszterelnök személye, kormánykoalíció összetétele) is van beleszólása, míg ezt a vesztes pártok támogatói nem mondhatják el magukról. Az 5 százalékos küszöb esetében is legalább ekkora az esélyesség jelentősége, csak a bejutó pártokra adott voksokból lesznek mandátumok, a kiesőkre leadott szavazatokra ezért nem minden alap nélkül mondhatjuk, hogy elveszett voks. A *választási rendszer pszichológiai hatásának* hívjuk ezt a folyamatot (Cox 1997),⁶ amikor egy párt nem azért nem jut be a parlamentbe, mert politikájának ne lenne elegendő támogatója a küszöb átlépéséhez (mechanikus hatás); hanem mert azok is kihátrálnak mögüle, akik politikája tartalma miatt egyébként rá szavaznának, de félnek attól, hogy kárba vész a voksuk.

Ez a hipotézis csak akkor alkalmazható a hazai helyzetre, ha a magyar választópolgárok ismerik a választási rendszernek ezt a tulajdonságát, és ennek megfelelően is cselekednek. Egy 2009-es Medián-kutatás⁷ szerint az állampolgárok ambivalensen tájékozottak a választási rendszerről. Csak 3 százalék állította magáról, hogy teljes mértékben tisztában van vele, és 28 százalék, hogy nagyjából. Az objektív tájékozottság valószínűleg még a szubjektívnál is rosszabb, ugyanakkor valószínűnek tűnik, hogy ha sokan nem is ismerik pontosan a rendszert, azt azért érzékelik, hogy van egy határ, ami alatt nem kapnak mandátumot a pártok: *mindössze a megkérdezettek 10 százaléka utasította vissza azt a véleményt, hogy nem érdemes kis pártokra szavazni*. Az elmúlt választások tapasztalatai alapján is úgy tűnik, hogy a választók igenis értették

⁵ A mért és a valós preferenciák elválására nagyon jó példa a 2002-es magyar választás, amikor a biztos befutónak hitt Fideszt minden közvélemény-kutató felülmérte, a választásokat pedig meglepetésre az MSZP nyerte meg, tehát az utánfutóhatás a választáson egyáltalán nem mutatkozott meg. A közvélemény-kutatások kudarcainak lehetséges okaira később még visszatérek.

⁶ A mechanikus-pszichológiai fogalom pár más klasszikus szerzőknél közvetlen-közvetett (Duverger 1963, 226), vagy közeli-távoli hatásként (Rae 1967, 67–68) jelenik meg.

⁷ <http://www.median.hu/object.89319d36-befc-4e4c-808b-052f7f4f5475.ivy>, utolsó letöltés: 2011. február 1.

a szisztémát, mert drasztikusan csökkent a kieső pártokra adott elvesztegetett voks.⁸

A győzteshez, esélyeshez húzás legszebb hazai példája azonban nem közvélemény-kutatási adatokon alapszik. 1998-ban a parlamenti választáson tulajdonképpen megvalósult az elmélet szempontjából leginkább releváns kísérlet: „Hogyan változtatná meg a szavazási szándékokat az, ha a választók előre tudnák a végeredményt?” A tapasztalat egyértelmű: *az utámfutóhatás még erősebb lett*. Két megyében, Hajdú-Biharban és Szabolcs-Szatmár-Beregben az 50 százalékos alatti részvétel miatt érvénytelen volt az első forduló, így meg kellett ismételni a listás szavazást. Mivel az ország többi részén viszont érvényes volt a listás voks, ezért lehetett tudni, hogy a verseny az MSZP és a Fidesz között fog eldőlni, a Független Kisgazdapárt pedig tőlük messze elmaradva harmadik lesz. A megismételt szavazáson Hajdúban az FKGP a két héttel azelőtti 15 helyett 9 százalékosra ért el, Szabolcsban pedig a korábbi 20 helyett mindössze 13 százalékosra. Minden bizonnyal nem a két forduló közötti kampányt rontotta el Torgyán József pártja: egyszerűen arról van szó, hogy támogatóik bele akartak szólni az elsőség kérdésébe is, ezért inkább az esélyesebb nagy pártok valamelyikére voksoltak, melyek így ugáraszerűen növelni tudták támogatottságukat.

Hogy ez a jelenség mennyire pusztán a választási rendszer eredménye, mennyire más intézményeknek (a kormányfő kiemelt szerepe, perszonalizáció) vagy egészen más tényezőknél (kieső pártok ügyetlensége) köszönhető, azt nehéz megállapítani. Mindenesetre azt a megnyugtató következtetést azért levonhatjuk, hogy az adatok a dolgozat megközelítésének jogosságát alátámasztották, van értelme közvetett, pszichológiai hatásról beszélni.⁹

A második irányzat Noelle-Neumann (1984) klasszikus elméletén alapszik. A szerző nem a közgazdaságtan racionális emberképéből, hanem a szociálpszichológia normakövetésre vonatkozó feltételezéséből indul ki. Az állampolgárok – ahogy az élet minden területén, úgy a politikai állásfoglalásban is – félnek attól, hogy egyedül maradnak, nem szívesen konfrontálódnak a többségi véleménnyel. Minél inkább izoláltak érzik magukat, annál valószínűbb, hogy hallgatásba burkolóznak, ugyanakkor minél jobban hallgat egy kisebbség, annál kisebbnek tűnik, ami tovább erősítheti bennük az elszigeteltség érzését.

Noelle-Neumann az 1965-ös és a 1972-es német választásokon ugyanazt figyelte meg, amit Lazarsfeld Amerikában. Az egész választási kampány so-

⁸ A DKMKA Választáskutatási Panel első hullámának 2008-as adatai szerint a már válságban lévő SZDSZ bejutási esélyeiben csak a választadók 43 százaléka hitt, az MDF-ről ugyanakkor 60 százalék gondolta úgy, hogy a következő ciklusban is parlamenti párt lesz. Ahogy a 2009-es EP-választás megmutatta, a várakozások ebben az esetben is beigazolódtak, a vesztesnek vélt párttól elvándoroltak a támogatók.

⁹ Tehát jobb híján, némileg helytelenül, azt a kis pártokat sújtó hatást is a pszichológiai hatás részeként veszem, ami más – a választási rendszeren kívüli – tényezőkkel is összefügghet.

rán kiegyenlített küzdelem az utolsó pillanatokban (hetekben, napokban) annak a javára dőlt el, akit akkor a választók esélyesebbnek gondoltak (1965-ben a CDU–CSU, 1972-ben az SPD). Azonban az elmélet több az utánfutóhatás újabb regisztrálásánál: a német kutató arra is választ próbált adni, hogy miért alakult ki a kampány végére lényeges eltérés a győztesről alkotott vélemények tekintetében, amikor a választási szándékok fej fej mellett haladtak. Az 1972-es választás idején a kampány egyik legfontosabb témája Willy Brandt kancellár új keleti politikája volt. A társadalom megosztott volt a kérdésben, ugyanakkor a nyilvánosságban szinte csak olyan véleményeket lehetett hallani és olvasni, amelyek helyeslik a kancellár politikáját (az NDK elismerését). Nemcsak a sajtó volt tele szociáldemokrata véleményvezérekkel, hanem az utcákon is csak az ő plakátjaik, jelképeik voltak láthatóak. Ennek következtében az SPD hívei lelkesebbek lettek, a nyilvánosság előtt sokkal nagyobb hajlandóságot mutattak véleményük kinyilvánítására. Emiatt a valós méreténél még nagyobb többségnek tűnhetett a baloldali tábor, így még hangosabbak, lelkesebbek lettek (Noelle-Neumann 1984, 16–21). A spirál tehát a másik oldalon is érvényesül.

Az elmélet a következő feltételezéseken nyugszik:

1. Az embereknek van valamilyen képük arról, hogy az adott kérdésben mit gondol a társadalom többsége. Angelusz Róbert ezt *kvázistatisztikai percepció*nak nevezte, s arra utal, hogy ez a vélekedés nem tudományos eszközökön, hanem sokszor esetleges személyes benyomásokon alapszik.
2. A szemben álló táborok eltérő mértékben vállalják véleményüket a nyilvánosság előtt, azok a bátrabbak, amelyek jobban hisznek a saját győzelmükben (tehát többségnek látják magukat). Ezt a német szerző egy olyan *survey*-kérdéssel tesztelte, melyben a válaszadóknak nyilatkozniuk kellett arról, hogy egy vonaton vitába bocsátkoznának-e olyan emberrel, akiről tudják, hogy más a véleménye, mint nekik. Akik többséginek érezték a saját álláspontjukat, azok sokkal nagyobb vitakészséget mutattak, mint azok, aki úgy gondolták, hogy egyedül vannak a véleményükkel (vonatesszt).
3. A kvázistatisztikai percepciót figyelembe véve az emberek megváltoztatják viselkedésüket. Ezt a feltételezést Noelle-Neumann egy klasszikus pszichológiai kísérletre hivatkozva látta bizonyítottnak (Ash-féle teszt). A kísérlet alanyainak három gyufa közül kellett kiválasztani a legrövidebbet. Az egyszerű feladat senkinek sem okozott gondot, de amikor – a kísérlet részeként – szembesítették őket azzal, hogy mindenki más úgy látja, hogy nem az általuk kiválasztott gyufa a legrövidebb, akkor meggondolták magukat, és a többséginek vélt véleményhez igazították a sajátjukat. A német kutató szerint, ha a többséginek gondolt vélemény még egy ennyire egyszerű és politikamentes esetben is felülírja a saját ál-

laspontot, akkor a kényesebb, kevésbé egyértelmű kérdésekben az izolációtól való félelem még inkább érvényesülhet.

4. A megváltozott magatartás módosítja a véleményklímát, a nagyobb tábor emiatt még nagyobbak látszik.

Mint minden klasszikus elméletet, a hallgatás spirálját is nagyon sokan bírálták, a hipotézis magyarországi alkalmazhatósága szempontjából Angelusz (2000a) észrevételei a legrelevánsabbak. Nézzük sorban, hogy az elmélet egyes pillérei mennyire állják meg a helyüket, külön kitérve a magyarországi sajátosságokra. Az elmélet harmadik és negyedik feltételezését is érte kritika,¹⁰ jelen dolgozat szempontjából viszont az első két ponttal kapcsolatos észrevételeknek van jelentőségük.

Kétségtelen, hogy az embereket érdekli mások véleménye, kvázistatistikai percepció létezik. Azonban a német szerző nem foglalkozott sokat azzal, hogy pontosan mi határozza meg ezt a percepciót. A frissebb kutatások szerint nagyon gyakori, hogy a választók személyes véleményüket vetítik ki a társadalom többségére (tehát azt hiszik, hogy mások is úgy látják, ahogy ők), de sokszor valamilyen gondolatmankót használnak (például szociológiai jellemzőkből „találják ki” a többiek attitűdjét). Elsősorban azonban a média véleményáramlatai és a saját mikrokörnyezet észlelt álláspontjai képezik a percepció alapját, ugyanakkor közvélemény-kutatásokat már valamivel kevesebben használnak iránytűnek (Shamir–Shamir 2000, 48). A DKMKA Választáskutatási Program keretében 2010-ben¹¹ megkérdeztük a válaszadókat, hogy minek alapján következtetnek a többség véleményére, és az izraeli kutatókhoz hasonló arányokat kaptunk: 37 százalék a médiából származó információknak, 32 százalék a közvetlen környezetéből eredő tapasztalatainak, 18 százalék pedig a közvélemény-kutatásoknak tulajdonítja legnagyobb jelentőséget. Jogosan hívja fel tehát a figyelmet Angelusz, hogy az egyének társadalmi kapcsolathálója abszolút kimarad az elemzésből, de a politikai napirendet sem vizsgálja túl módszeresen Noelle-Neumann, pedig a média szerepét ő is fontosnak tartja. Márpedig e külső tényezők az egész spirál elindítói, enélkül tautologikus a magyarázat – „az emberek megváltoztatják véleményüket, mert mások megváltoztatják véleményüket” (Angelusz 2000a, 141).¹²

¹⁰ Angelusz (2000a) a harmadik ponttal kapcsolatban azt kifogásolta, hogy az Ash-féle tesztben a kísérlet alanyai nem azért visszakoztak, mert féltek az izolációtól, hanem mert a többség hatására elbizonytalanodtak saját ítélőképességük helyességében. A negyedik premisszát pedig egyszerűen redundánsnak, az előzőekből automatikusan következőnek tartotta.

¹¹ Norvég Finanszírozási Mechanizmus, DKMKA MVP Részvétel és képviselő 2010-es *pre-election survey*. A terepmunka március 30-tól április 9-ig tartott, országos reprezentatív mintán 1500 emberrel készült interjú (750-et a Medián és 750-et az Ipsos kérdezett le).

¹² Gyakori, hogy az emberek egységesnek gondolják a nagyon is megosztott közvéleményt (*pluralizmus ignoranciája*, Newcomb 1950), azonban a viselkedést a percepció határozza meg, nem pedig a tényleges – átlagpolgár által nem érzékelt – megoszlás, ezért a téves becslés nem ássa alá az elmélet feltételezéseit.

A személyes mikrokörnyezet hatására a korábbi MDF–SZDSZ-versengést hoznám föl példaként: 2009-ben, a Választáskutatási Panel második hullámában nagyjából ugyanannyian mondták, hogy vannak SZDSZ-es és MDF-es ismerőseik (17, illetve 16 százalék); de míg az MDF-nél szignifikánsan többen számítottak a párt parlamenti tagságára azok közül, akiknek voltak fórumos ismerőseik (52 százalék), azokhoz képest, akiknek nem (37 százalék), addig a liberális pártnál az esélyesség percepciójára szinte egyáltalán nem volt hatással a személyes kapcsolatháló (51, illetve 49 százalék a két csoportnál a bejutást jósolók aránya). A 2010-es *preelection* felmérésből is az derül ki, hogy az LMP esetében jobban érvényesült a támogatók személyes *networkje*. A párt híveinek 69 százaléka próbálta meggyőzni barátait vagy ismerőseit arról, hogy ők is szavazzanak a Lehet Más a Politikára – ez az arány nagyjából minden párt esetében ugyanekkora (kivéve a Jobbikot, amelynél 81 százalék), az MDF-nél viszont kisebb: 61 százalék.¹³

A másik, Noelle-Neumann által ignorált megközelítés, a politikai napirend ide vonatkozó ügyeire részletesen ki fogok térni. A közvélemény-kutatások közvetlen befolyása csak közepes (35 százalék általában, 23 százalék néha olvas választási felméréseket), de közvetetten, a médián keresztül elég sok emberhez eljutnak a felmérések főbb megállapításai, ezért a választási előrejelzéseket is áttekintem majd az empirikus elemzésben.

Hasonlóan komoly fenntartásaink lehetnek az elmélet második pontjának alkalmazhatóságával kapcsolatban is: egy kiegyenlített küzdelemben a 49 százalékos párt híveinek nincs valódi okuk arra, hogy kisebbségben, elszigeteltségben érezzék magukat, ezért nem is várható, hogy hallgatásba burkolóznak. Az én tanulmányom ennek a szempontnak elég könnyen meg tud felelni: kis pártokat vizsgállok, az ő támogatóik pedig joggal érezhetik úgy, hogy egyedül vagy legalábbis nyomasztó kisebbségben vannak.

A német szerző végig egyként kezeli a közvélemény-kutatáson vizsgált attitűdöt és a választáson tapasztalt viselkedést, pedig a kettő korántsem ugyanaz (Key 2007, Angelusz 2009). A vonatkoztatásán is felmerülhet, hogy a fikatív kérdésre (vitába szállna-e?) adott válaszból milyen mértékben következtethetünk a tényleges cselekvésre. Ennél is súlyosabb probléma, hogy a fő motívációként kezelt alkalmazkodás – izolációtól való félelem – egészen másként történhet a magán- és a nyilvános szférában (Angelusz 1991, 2000b). Kelet-Európában a rendszerváltás után sem ismeretlen a latens közvélemény fogalma.¹⁴ A közvélemény-kutatás kérdezői elől a következményektől félve sokan eltitkolják valódi preferenciájukat, de ettől még a szavazófülke magányában

¹³ A társadalmi *networkés* a pártpreferencia összefüggéseiben terjedelmi okok miatt nem fogok tudni mélyebbre ásni. A témával Angelusz Róbert és Tardos Róbert több tanulmányukban is részletesen foglalkoztak (például: Angelusz–Tardos 2009a).

¹⁴ Ennek okairól, a szocializmus közvéleményéről és az előző rendszer nyilvánosságra gyakorolt hatásáról lásd részletesen: Angelusz 1991, 2009.

behúzhatják az x-et a nyilvánosság előtt kellemetlennek gondolt párt mellé. Ugyanakkor az elmélet logikája szerint ez nem történik meg, mert a szerző egy expresszív megnyilvánulásról értekezik, márpedig ha a belső meggyőződésünk vezérel minket, akkor a külső kényszerekkel nem törődve minden szituációban ugyanúgy viselkedünk. Tehát nem az elmélet logikájával van gond, hanem azzal, hogy – különösen Magyarországon – sokszor megtévesztő összefüggéseket kapunk, ha a közvélemény-kutatást fenntartások nélkül összevetjük a választási eredményekkel.

A rendszerváltás utáni szabad választások során 1990-ben az MSZP-t, 1998-ban a MIÉP-et, 2002-ben az MSZP-t, 2009-ben a Jobbikot, 2010-ben pedig – kisebb mértékben – az LMP-t becsülték alul hibahatáron túli mértékben a kutatók (Karácsony–Lakatos 2006). A 2002-es esetet kivéve mindig az új, legkevésbé legitim, a rendszer többi pártjától élesen különböző (és így a többség szemében vállalhatatlan) politikai erő volt az, melynek hívei „rejtőzködtek” a felmérésekben. Véleményem szerint az új pártoknál jellemzőbb ez a jelenség, mint a régieknél, mert van bennük egy *establishment*telles érzület, tabukat döntenek le, ez pedig csökkenti a pártok elfogadottságát – addig mindenképp, amíg be nem jutnak a parlamentbe. A Jobbik-szavazók tavalyi, EP-választás előtti és utáni viselkedése szép példa erre. Az utóbbi években a kutatások kudarcához minden bizonnyal hozzájárult a közönség egyenetlenül csökkenő elérhetősége is (Angelusz–Tardos 2009b).

2002-ben több szempontból is egyedülálló események történtek, ez a választás a pluralizmus ignoranciájának egyik prototípusa: mindenki alábecsülte a kormánnyal szembeni kritikai véleményeket. A rejtőzködést valószínűleg a verseny élessége és hevessége okozhatta. Az eset azt is bizonyítja, hogy a hallgatás nem jelent automatikusan a párttól való elfordulást is, a szocialista szavazók – érzékelve a közbeszédben tapasztalt fideszes fölényt – csak a közvélemény-kutatások során voltak „szégyenlősek”, a választáson egyáltalán nem. Az angol szakirodalomban *social desirability*nek hívják azt a jelenséget, amikor a kérdőíves interjú során a kommunikációs partner feltételezett álláspontjának függvényében a válaszadó nem őszinte vagy elkendőzheti a véleményét (Jowell et al. 1993). Többek között azért is valószínű, hogy ez a „szégyenfaktor” magyarázza a választási előrejelzések kudarcát, mert időnként még a kutatóintézetek közötti eltérések is tendenciózusak. 2002-ben a sokak szemében a baloldalhoz kötődő Medián és Szonda becsülték legkevésbé alul az MSZP népszerűségét, miközben a jobboldalinak gondolt Társi és Gallup a legjobban. Ezt az elsöre talán nehezen hihető magyarázatot egy páratlanul szellemes kísérlet eredménye támasztja alá: az 1990-es nicaraguai választáson két amerikai kutató a választási felmérés során három részre osztotta a mintát, úgy, hogy az egyetlen különbség a három almintá között az volt, hogy más-más módon használták a kérdezők az interjú során. Ahol a hivatalban lévő elnök neve volt a tollon, ott az elnöki párt népszerűségét drámai mértékben túlmérték, az ellenzék hívei nem merték bevallani politikai kötődésüket. Ahol semle-

ges volt a toll színe, azon az almintán enyhén felülreprezentált volt az elnök. A legőszintébb válaszokat azok a kérdezőbiztosok kapták, akik az ellenzék szimbólumát ábrázoló tollal érkeztek az interjúra, ennek az almintának az eredménye jelezte előre legpontosabban az ellenzék „meglepő” győzelmét (Angelusz 2002).

A hallgatás spirálja elmélet második premisszáját tehát csak korlátozottan lehet átültetni a magyar viszonylatra, mindig számításba véve a rejtőzködő szavazókat, ebben a dolgozatban az LMP-seket. Ugyanakkor magát az izolációtól való félelmet nem vonhatjuk kétségbe: amikor a Magyar Választáskutató Programban arról kérdeztük az embereket, hogy mi határozza meg részvételi hajlandóságukat, akkor a válaszadók 41 százaléka mondta azt, hogy fontos tényező a részvételi szándékában az, hogy barátai, ismerősei elmennek-e szavazni. Ez az arány nem kevés, az aznapi elfoglaltságot mindössze 17 százalék említette fontos tényezőként, de még az az alapvető kérdés is, hogy „van-e olyan párt, amelyik közel áll Önhöz?”, csak a válaszadók 74 százaléka válaszolt, hogy befolyásolta a részvételi döntését. Ha nem is a legfontosabb tényezőről beszélünk, az mindenesetre egyértelmű, hogy a politikai viselkedést erősen meghatározza, hogy mit gondolunk mások magatartásáról.

Összességében mindkét motiváció hazai alkalmazhatósága mellett fel tudunk sorakoztatni empirikus bizonyítékokat, illetve elméleti érveket. Életszerűnek tűnik, hogy a választók egy része racionális számításból az erősebb, befutónak gondolt pártra voksol, hogy jobban hasznosuljon a szavazata. Ugyanakkor az is plauzibilis magyarázat, hogy a szavazó belső lelkiismeretét is az nyugtatja meg, ha nem egy „vesztes”, kieső pártot támogat, hanem olyan politikai erőre voksol, amely várakozásai szerint egy életképes, nagyobb közösség tagja lesz, ahol nem kell attól félnie, hogy egyedül marad. *A két eset nem feltétlenül válik el egymástól, természetesen van átfedés.* Az említett korlátokat figyelembe véve tehát van létjogosultsága az elmélet empirikus próbájának.

HIPOTÉZISEK ÉS OPERACIONALIZÁLÁS

A dolgozat hipotézisei tehát a következők:

- Az LMP azért lépte át a küszöböt, mert potenciális támogatóinak nagy része elhitte róla, hogy képes erre.
- Az MDF pedig éppen azért bukott el a választáson, mert a vele egyébként szimpatizáló szavazók is úgy gondolták, hogy elvesztegetett szavazat a Magyar Demokrata Fórumra leadott voks, ezért inkább más pártot preferáltak.

Két fő módszertannal fogom tesztelni a hipotéziseket. Az egyik egy *survey*-elemzés, melyben összevetem a választók esélyességéről alkotott percepcióit a pártpreferenciájukkal. Ahol nem jelzem külön, ott a Medián választás

előtti felméréseinek adatait fogom használni, közvetlenül a voksolás előtt, április 9-én és 10-én 3000 főt kérdeztek le. Lazarsfeldet és Noelle-Neumannt követve az idődimenziót is bevonom az elemzésbe, külön megvizsgálva az utolsó pillanatban döntők pártválasztását. Szakmailag a legjobb megoldás az lenne, ha a kampányról havi paneladatokat állnának rendelkezésre, azonban sajnos csak a választás előtti utolsó felmérésbe kerültek bele az én szempontomból releváns kérdések („Mit gondol, melyik párt fog bejutni a parlamentbe?” és „Mikor döntötte el, hogy melyik pártra szavaz?”). Így például ez utóbbi kérdés esetében a szelektív memória veszélyével számolni kell (Angelus–Tardos 1998), de a havi pártpreferencia-idősorokból is lehet következtetni arra, hogy a kampány mely szakaszában tudott sok támogatót maga mellé állítani egy párt, ezt is bevonva az elemzésbe, valamelyest ellenőrizhetjük a válaszok megbízhatóságát.

Az operacionalizálás során a hipotézisek szempontjából két kulcsfontosságú kategóriát különböztetek meg: „potenciális” támogatóknak tekintem azokat a válaszadókat, akik a „Mennyire valószínű, hogy az adott pártra szavaz?” kérdésre egy 7-es skálán legalább 5-ös értéket jelöltek meg. Azokat a válaszadókat, akik a direkt (zárt) pártpreferencia-kérdésre („Melyik pártra szavazna?”) az adott pártokat jelölték be, „nyílt” szavazóként fogom kezelni. A potenciális kategória az LMP és az MDF esetében lényegesen nagyobb, mint a nyílt: sokan a 7-es skálára adott válaszuk alapján szimpatizáltak a párttal, de a direkt kérdés során a nem tudja/nem mondja meg válaszok mögé bújtak, vagy akár más pártot jelöltek meg.¹⁵ Az elemzés során különösen fontos lesz ez a „köztes” csoport.

Mindkét hipotézisnek szükséges, de nem elégséges feltétele, hogy szoros összefüggés legyen a pártszimpátia és az esélyesség percepciója között. Azt feltételezem, hogy minél nagyobb elköteleződést mutat valaki a pártja irányába, annál valószínűbbnek tartja, hogy be is fog jutni a parlamentbe. Ez önmagában persze nem bizonyító erejű, nehéz lenne megmondani, hogy a szavazási szándék és várákozás közül melyik okozza a másikat. A bonyolult oksági viszonyok kibogozásában a köztes csoportnak van döntő jelentősége. Ha azok a válaszadók, akik a 7-es skála alapján potenciális támogatóknak tekinthetők, de nyíltan mégsem vállalták pártpreferenciájukat, nem hisznek a párt bejutásában, akkor okkal feltételezhetjük, hogy az esélytelenség volt elbizonytalanodásuk mozgatórugója. Ugyanakkor, ha ez a köztes csoport töretlenül hisz ab-

¹⁵ A Medián nyitott és zárt kérdést is feltett, az utóbbinál egy borítékba kellett tenni a beikszelt válaszlapot. A zártnál tehát lényegesen kisebb volt a „stressz”, a kérdező az interjú alatt nem ismerhette meg a választ. Én az elemzés során a tényleges választást jobban modellező zárt kérdést vettem figyelembe, ugyanakkor az LMP népszerűségét némileg még ez is alulbecsülte. Csalóka lehet még az is, hogy a „nyílt” kategóriát zárt kérdéssel operacionalizáltam, de nyilvánvaló, hogy a kérdezőbiztos az interjú után megnézheti a válaszborítékot, ezért a zárt kérdésre adott válasz is komoly elkötelezettséget, nyíltságot feltételez.

ban, hogy bejut a pártja, akkor biztosan nem a várakozásai miatt kendőzte el preferenciáját a direkt kérdésben.

Az első hipotézis tehát akkor igazolódna be, ha a potenciális, de nem nyílt LMP-sek többsége meg lenne róla győződve, hogy pártjuk be fog jutni a parlamentbe. Sőt, ha valóban hisznek pártjukban, akkor a kutatók előtt még eltitkolhatták véleményüket,¹⁶ de a választáson már rá kellett, hogy szavazzanak – mint 2002-ben az MSZP-sek. Tehát ez esetben azt kellene tapasztalnunk, hogy a potenciális támogatók aránya közelebb áll a párt tényleges választási eredményéhez, mint a nyílt támogatóké. Az is erősítené a hipotézist, ha kiderülne, hogy az LMP híveinek nagy része csak az utolsó pillanatokban döntötte el, hogy ezt a pártot választja. Lazarsfeld és Noelle-Neumann óta nyilvánvaló ugyanis, hogy aki az esélyesség miatt adja a pártra a voksát, az csak a kampány végén dönt, amikor már sokkal több információja van a párt tényleges esélyéről. Aki viszont nem végzett racionális számítást szavazata hasznosulásáról és nem félt az elszigetelődéstől sem, az tartalmi okok miatt voksol az LMP-re: azaz feltehetően már korábban meghozta a döntését. Ennek megfelelően a közvélemény-kutatások idősorában az LMP-től csak a kampány utolsó heteiben várnánk érdemi elmozdulást a küszöb átugrása felé.

A második hipotézis teljesülése esetében mindennek az ellenkezőjét kellene tapasztalnunk az MDF-nél: a lehetséges, de nem nyílt támogatók zömükben nem hittek a bejutásban, ezért ők a direkt pártpreferencia-kérdésre már nem is jelölték meg az MDF-et. Ha igaz ez a feltételezés, akkor csak a szűk kemény mag voksolt a Magyar Demokrata Fórumra, ők viszont valószínűleg ezt már jóval korábban eldöntötték. Tehát ezek szerint az MDF a kampány végén nem tudta érdemben növelni támogatottságát, mert az utolsó pillanatban döntő szavazók nem hitték el róla, hogy képes bejutni a parlamentbe.

Az idődimenzió miatt szükséges a második módszertani eszközt, a napi-rendelemzést is bevonnai a vizsgálatba. Itt szerencsére a kampány minden hónapjából rendelkezésemre állnak a megfelelő adatok. A kérdezőbiztosok minden hónapban az omnibusz adatfelvétele során megkérdezték a válaszadókat (először nyíltan, aztán zártan), hogy történt-e olyan esemény az adott hónapban, melyet fontosnak tartanak. Kigyűjtöttem azokat az ügyeket, melyek befolyásolhatták a két kis párt esélyeiről való vélekedést, és megnéztem, hogy az állampolgárok milyen mértékben észlelték ezeket, milyen hatást gyakorolhattak a választók várakozásaira.

Mindkét hipotézis megerősítéséhez hozzájárulna, ha az a tendencia rajzolódna ki, hogy a két kis párt hívei sokkal nagyobb arányban értesültek a kampányban az említett ügyekről, sokkal nagyobb fontosságot tulajdonítottak nekik, mint a többi választópolgár. Emellett az is igazolná a feltételezéseinket, ha a Lehet Más a Politikaival kapcsolatos hírek növelnék a bázisa opti-

¹⁶ Új, még el nem ismert pártról van szó, amelynek nyilvánosság előtti vállalása kockázatosnak tűnhet.

mizmusát, az MDF-ről viszont csak botrányokat, negatívumokat, elbizonytalanító eseményeket lehetne hallani. Ha a két párt támogatói ezek alapján alakítják ki az esélyességi percepciójukat, akkor a pártpreferencia-ingadozásnak is követnie kellene a napirend LMP-vel és MDF-fel kapcsolatos ügyeit.

EMPIRIKUS ELEMZÉS

Az egész gondolatmenet azon a feltételezésen alapszik, hogy a választói jóslatok önbeteljesítőek: sokkal nagyobb eséllyel szavaznak a kis pártokra azok, akik hisznek abban, hogy bejutnak a parlamentbe, mint azok, akik a kiesésüket jósolják. Ennek megfelelően az empirikus elemzés kiindulópontja is az esélyesség percepciójának vizsgálata lesz. A választás előestéjén készített felmérés válaszadóinak mindössze 23 százaléka számított arra, hogy az MDF átlépi a küszöböt, minden harmadik ember mondta azt, hogy az LMP be fog jutni, a Jobbikot pedig 81 százalék várta a parlamentbe.¹⁷ Elsőre tehát azt mondhatnánk, hogy az állampolgároknak a Jobbikkal és az MDF-fel kapcsolatban igaz volt, míg a Lehet Más a Politika eredménye egyértelműen meglepetésként hatott a többség számára. Noha az LMP és az MDF közötti különbség elsőre talán nem tűnik markánsnak, részletesebben megnézve az adatokat azonban ki-domborodnak a különbségek. Az első érdekes kérdés az, hogy a fenti számok mögött milyen pártpreferenciák húzódnak meg.

Az egyes sorok értelmezése a következő: azok között, akik egy 7-es skálán 7-esre, azaz biztosra mondták azt, hogy az LMP-re fognak szavazni (67 ember), 97 százalék gondolja úgy, hogy a párt be fog jutni a parlamentbe. Eleve kevesebben ígérték biztosra, hogy az MDF-re fognak voksolni (37 ember), nekik ráadásul csak 81 százalékuk számított arra, hogy befutó pártra megy a szavazata. Egyrészt lényegesen többen valószínűsítették, hogy a Lehet Más a Politikát fogják választani, másrészt az egyes sorokon belül a két pártot összehasonlítva az is kitűnik, hogy az LMP-seknek valamivel nagyobb volt a bizalmuk pártjuk bejutásában. Ugyanakkor a „bejut” oszlopokat nézve mindkét helyen egy gyakorlatilag lineáris tendenciát tapasztalhattunk: *minél valószínűbb, hogy a válaszadók valamelyik kis pártot támogatják, annál inkább bíznak abban, hogy az adott párt át is lépi a küszöböt* – tehát a szavazatuk nem vész el. Ebből a tautologikus magyarázatból még nem következtethetünk hipotéziseink érvényességére, az mindenesetre nyilvánvaló, hogy az esélyesség sokat nyom a latban.

¹⁷ 5 és 8 százalék körül mozgott a választani nem tudók aránya az egyes kérdéseknél. Látható tehát, hogy egy nem jelentéktelen csoportnak teljesen rossz (a Jobbik kiesik) vagy semmilyen percepciója nem volt az esélyeket illetően.

1. TÁBLÁZAT

**Az LMP és az MDF esélyeiről való vélekedés a rájuk szavazás
valószínűsége szerint**

LMP				valószínűség	MDF			
nem tudja	nem jut be	bejut	összesen		nem tudja	nem jut be	bejut	összesen
29	68	30	127	nem tudja	29	58	16	103
23%	53%	24%	100%		28%	56%	16%	100%
120	1087	469	1676	biztosan nem szavaz rá	108	1468	392	1968
7%	65%	28%	100%		5%	75%	20%	100%
33	215	109	357	2	21	250	100	371
9%	60%	31%	100%		6%	67%	27%	100%
15	182	92	289	3	10	136	77	223
5%	63%	32%	100%		4%	61%	35%	100%
18	104	92	214	4	7	77	37	121
8%	49%	43%	100%		6%	64%	31%	100%
4	36	62	102	5	2	20	15	37
4%	35%	61%	100%		5%	54%	41%	100%
3	8	33	44	6	0	4	13	17
7%	18%	75%	100%		0%	24%	76%	100%
0	2	65	67	biztosan rá szavaz	4	3	30	37
0%	3%	97%	100%		11%	8%	81%	100%
222	1702	952	2876	Összesen	181	2016	680	2877
8%	59%	33%	100%		6%	70%	23%	100%

Ahogy az előző táblázatból is látszott, a nyílt szavazók nem utolsósorban azért nyíltak, mert bíznak a párt jó szereplésében. Ebben nincs semmi meglepő, az viszont már érdekesebb, hogy az LMP nagyobb potenciális szavazótáborának tagjai valamivel nagyobb arányban gondolják, hogy pártjuk be fog jutni, mint az MDF egyébként kisebb bázisa (77, illetve 67 százalék). Az igazán döntő különbség éppen az elemzés szempontjából kulcsfontosságú közbülső bázisban van (a Függelék 1. és 2. táblázata részletesebb kimutatást ad az itteni utolsó oszlopról).

2. TÁBLÁZAT

Az esélyesség percepciója a nyílt és a potenciális támogatók körében

	Nyílt szavazó	Potenciális	Potenciális, de nem tényleges
Bejut az MDF	90% (n = 52)	67% (n = 86)	32% (n = 34)
Bejut az LMP	90% (n = 117)	77% (n = 194)	58% (n = 77)

A 86, MDF-fel szimpatizáló válaszadóból 52-en jelölték meg a pártpreferencia-borítékban lévő válaszlapon is a pártot. Az 52 a választani tudók 2 százaléka a mintában, tehát ez esetben viszonylag pontosnak tűnnek az adatok, még ha természetesen nem is tudunk arról meggyőződni, hogy ezek az emberek a valóságban is az MDF-re voksoltak-e. A maradék 34 közül 11 gondolta úgy, hogy a párt át fogja lépni a parlamenti küszöböt, 23-an nem (vagy bizonytalanok voltak e tekintetben). Tehát *a potenciális, de nem nyílt támogatók kétharmada nem hitt a párt esélyében* – ez elég erősen alátámasztja a második hipotézist. Jóllehet az oksági viszony nem derülhet ki egyértelműen a kereszt-tábla-elemzésből, azonban ezek azok a választók, amelyeket az MDF-nek mindenképpen meg kellett volna nyernie magának a küszöb átlépéséhez. Valószínűsítették fórumos szavazatukat, de a borítékba mégsem az MDF nevért írták – véleményem szerint azért, mert a párt esélyeit illetően szkeptikusak voltak.

Az LMP esetében az eredményváltozó operacionalizálása nehezebb. 194 potenciális támogatóból mindössze 117-en írták be a Lehet Más a Politikát a direkt pártpreferencia-kérdésre – ez a választani tudók 4 százaléka – ami szignifikánsan kevesebb, mint a párt tényleges szavazataránya. Az LMP-sek tehát – a fórumosokkal ellentétben – rejtőzködtek, *az LMP népszerűségét a 7-es skála valószínűségi változó alapján jobban lehetett volna előre jelezni*. Ez tökéletes összhangban van az első hipotézissel, ugyanis eszerint a potenciális támogatókból az LMP-nél nagyon nagy arányban tényleges támogatók lettek – az MDF esetében ezt nem tapasztaltuk (most sem tudhatjuk, hogy a szóban forgó válaszadók valójában is az új pártra szavaztak-e, de nagyon életszerűnek tűnik, hogy igen). Azt viszont egészen biztosan kijelenthetjük, *hogy a potenciális, de „nem hivatalos” LMP-sek nem a gyengének vélt bejutási esély miatt félték bevallani pártpreferenciájukat a kutatásban: a túlnyomó többség (58*

százalék) bízott a párt bejutásában – az MDF-nél csak 32 százalékos volt ez az arány. Tehát az első hipotézis megerősítést nyert.¹⁸

A magán- és nyilvános szféra közötti különbség azt is valószínűsíti, hogy az LMP-sek inkább racionális számítás miatt, és nem a Noelle-Neumann-féle elmélettel összhangban tartottak ki pártjuk mellett.¹⁹ Kvalitatív kutatás lenne szükséges ahhoz, hogy a válaszadók motivációit kellő mélységben feltárhasuk – ennek a tanulmánynak a célja azonban nem is a két elmélet ütköztetése (már csak azért sem, mert nem zárják ki egymást), hanem az, hogy az esélyesség szerepét demonstrálja.

„LATE SWING” – AZ UTOLSÓ PILLANATBAN DÖNTŐ VÁLASZTÓK

A hipotézisek része volt az idődimenzió is. Az előző fejezetben láthattuk, hogy sokan az esélytelenség miatt pártoltak el az MDF-től, az LMP-nél viszont nem figyelhettünk meg hasonló tendenciát. Ha egy szavazó az eddig vázolt módon mérlegeli voksa hasznosulásának lehetőségeit, akkor a kampány végén meggondolhatja magát, de az is életszerű, hogy csak az utolsó pillanatban „találja ki”, hogy melyik pártra szavaz, azaz biztos, hogy mindenképpen reagál azokra az eseményekre, melyek egyértelműen befolyásolják a számára szóba jöhető pártok esélyeit.

¹⁸ Bizonyára felmerült a kritikus olvasóban, hogy ilyen kicsi elemszámokra nem lehet alapozni a bizonyítást. Ez teljesen jogos felvetés, azonban a megszokottnál háromszor nagyobb, 3000-es alapsokaságnak köszönhetően talán így is van elegendő számú kis párti szavazó. Ne felejtsük el, hogy *a kis pártoknál a hibahatár is kisebb*. Ha a teljes populáció 5 százalékát kitevő, kb. 400 ezer LMP-sre próbálunk következtetni a mintában szereplő megközelítőleg 200 potenciális LMP-sből, akkor a hibahatár értéke 95 százalékos szignifikanciaszinten +/-3 százalék körül alakul.

¹⁹ Tardos Róbert (2011) a részvételi hajlandóság mozgatórugóiról írt tanulmánya is alátámasztja, hogy az LMP és az MDF támogatói körében fontos szerepet játszott a kalkuláló-látogató (instrumentális) motívum a választási részvételben – a szintén meglévő tartalmi, stratégiai-mérlegelő mozzanatok mellett –, tehát az a fajta motiváció, amelyben az utolsó pillanatban megjelenő, eseti szempontok is meghatározóak: milyen idő van a választás napján, mennyire elfoglalt aznap a szavazó stb.

3. TÁBLÁZAT

A napirend és a két párt támogatottságának alakulása a 2010-es választás előtt

Minta	Ügy	Zárt említések (%)	MDF	LMP
Január	Képviselő-, miniszterelnök-jelöltek megnevezése	12,0	5,0	1,4
	BKV-sztrájk	48,4		
Február	Kampánystart, kiírták a választásokat	41,0	3,6	2,4
	MDF–SZDSZ-megállapodás	11,0		
	Hagyó, BKV-vezetok előzetes letartóztatásban	62,3		
Március eleje	Kampány	45,7	2,0	3
	Belső feszültségek az MDF-ben	12,0		
	Visszaélések az ajánlószelevényekkel	29,3		
	BKV, letartóztatások	74,3		
Március vége	Kampány	50,5	1,8	4,2
	Listaállítás	21,3		
	Sávoly	9,6		
	BKV	78,3		
Április			2,9	5,7

Forrás: Medián, havi omnibuszok.

Megjegyzés: az utolsó két oszlop a két párt becsült százalékos támogatottsága a választási tudók kategóriájában a Medián, az Ipsos, a Tárki, a Nézőpont és a Századvég méréseinek átlagaként (ahol nem volt választási tudó, ott a biztos szavazó pártválasztókat vagy „aktív szavazókat” vettem figyelembe; amíg még külön mérték az SZDSZ-t, addig azt hozzáadtam az MDF értékéhez). A zárt említések oszlopban azoknak az arányát tüntettem fel, akik 15 megadott válaszlehetőségből kiválasztva a hónap fontos ügyei közé sorolták az említett eseményeket.

Látható, hogy az év elején még az MDF tűnt esélyesebbnek a parlamentbe jutásra, az LMP meg szinte a nulláról indult, azonban egy lineáris tendencia mentén hónapról hónapra javított a pozícióján – míg az MDF fokozatosan visszaesett. A 3. táblázatban kigyűjtött ügyek voltak azok, melyek összefüggésbe hozhatóak a két párttal – összehasonlítási alapként betettem a napirendet abszolút mértékben uraló BKV-botránysorozat is. Egyértelmű, hogy a

két kis párttal kapcsolatos ügyek a teljes népesség figyelmét nem keltették föl: általában csak a válaszadók mintegy 10 százaléka tartotta fontosnak őket, ugyanakkor a két párt hívei azért odafigyeltek ezekre az ügyekre: ahogy a Függelék 3. táblázatából látható, a fórumosok és az LMP-sek kétszer, háromszor nagyobb eséllyel értesültek ezekről a hírekről, mint a többi válaszadó, de például az MDF belső feszültségeinek észlelésének esélyét 5,66-szorosára növelte az, hogy valaki a párt szimpatizánsa.

Véleményem szerint a legfontosabb ügynek számító listaállítási versengés jelentőségét felértékelte az is, hogy az ajánlószelvények gyűjtése a kampány sokkal központibb témája lett, mint bármikor korábban – nem véletlen, hogy kétszer annyian tartották fontos eseménynek, mint bármely más, kis pártokkal kapcsolatos hírt. Noha a választópolgároknak valószínűleg csak töredéke értette, hogy pontosan mire is szolgálnak a területi listák, az azonban a többség számára világos volt, hogy a listaállítás nagyban meghatározza a választási szereplést. Az MDF-nek a három megyei lista hiánya a választási rendszer mechanikus hatása alapján csak kisebb gondot okozott volna (mintegy 5,4 százalékot kellett volna elérniük a maradék 17 megyében), azonban az igazi veszteség a pszichológiai hatás volt: a választók tudatában az ragadt meg, hogy gyenge és esélytelen párt, mert még listákat sem tud állítani. Így sok olyan szimpatizáns is elfordult tőle, aki egyébként olyan megyében voksolt, ahol az MDF választható volt. Minimális különbséggel ugyan, de az LMP az egyéni jelöltállításban is megelőzte az MDF-et (92-89 arányban).

A kampányesemények elmesélése – azok ismertsége miatt – nem célja a dolgozatnak, annyit azonban megállapíthatunk, hogy az MDF a listaállításon kívül is bőségesen szolgáltatott okot arra, hogy támogatói ne higgyenek abban, hogy van esélye bejutni a parlamentbe (január 12.: MDF–SZDSZ-együttműködés,²⁰ március 8.: az MDF Budapest-botránya²¹). Az LMP viszont új pártként szerény erőforrásai ellenére az MDF-hez képest sokkal inkább képes volt erőt mutatni („teljes lefedettség” a területi listákon, 92 egyéni választókerületi jelölt, a sávolyi esemény,²² a párt körül nem volt jelentős botrány). Noha valószínűleg csak kevesen látták át kristálytiszán ezeknek a híreknek a jelentőségét, az viszont sokakban megmaradhatott, hogy az MDF valamit „elszúrt”, az LMP pedig „esélyes”. Egy jellemző példa: a kampány finisében a *Figyelő* címlapján éppen ezek a jelzők szerepeltek képaláírásként a két kampányfőnökről készült fotón.²³

²⁰ http://torokgaborelemezblog.hu/2010/01/22/42_1_1_0, utolsó letöltés 2011. február 1.

²¹ http://index.hu/belfold/2010/valasztas/remenytelen_az_mdf_helyzete_budapestben/, utolsó letöltés 2011. február 1.

²² <http://www.vg.hu/kozelet/politika/az-lmp-nyilt-levelet-kuldott-bajnainak-savoly-ugyben-308463>, utolsó letöltés 2011. február 1.

²³ <http://www.fn.hu/index.php?id=64&fid=3295>, utolsó letöltés 2011. február 1.

Nagyon fontos megemlíteni maguknak a közvélemény-kutatásoknak a hatását is. A választás előtti utolsó nyilvános felmérésekben (a legtöbbet csütörtökön, április 8-án hozták nyilvánosságra) az Ipsos kivételével mindegyik intézet 5 százalékra vagy afölöttire mérte az LMP-t, az MDF-nél ugyanakkor mindegyik cég küszöb alatti értéket hozott ki. A kutatások iránti fokozott figyelem és azok „egyhangú pontozása” – tetézve a média leegyszerűsítő, a hibahatár fogalmát figyelmen kívül hagyó interpretációjával²⁴ – valamennyire egészen biztosan önbeteljesítő jóslattá tette a felméréseket.

4. TÁBLÁZAT

A pártok támogatottsága a szavazói döntések meghozatalának időpontja szerint

	Fidesz	MDF	MSZP	Jobbik	LMP	CM*	Összesen
Nem tudja	19	1	3	4	7	1	35
	54%	3%	9%	11%	20%	3%	100%
Mindig is erre a pártra szavazott	820	18	334	10	2	0	1184
	69%	2%	28%	1%	0%	0%	100,0%
Legalább egy éve eldöntötte	297	7	43	116	21	1	485
	61%	1%	9%	24%	4%	0%	100%
Legalább egy hónapja eldöntötte	151	17	21	171	65	5	430
	35%	4%	5%	40%	15%	1%	100%
Az elmúlt egy-két hétben döntött	55	4	16	26	40	6	147
	37%	3%	11%	18%	27%	4%	100%
Csak egy-két napja döntött	22	9	6	4	17	6	64
	34%	14%	9%	6%	27%	9%	100%
Összesen	1364	56	423	331	152	19	2345
	58%	2,4%	18,0%	14,1%	6,5%	0,8%	100%

* Civil Mozgalom.

²⁴ Csak két példa: http://index.hu/belfold/2010/valasztas/a_gallup_szerint_is_negyparti_parlament_lesz/; http://index.hu/belfold/2010/valasztas/negyparti_parlamentet_josol_a_nezopont/, utolsó letöltés 2011. február 1.

Az MDF visszaesése, majd stagnálása a kampányesemények ismeretében teljesen érthető, azonban az LMP támogattságának ugrásszerű növekedése az utolsó hetekben-napokban hosszabb kifejtést igényel. Először vizsgáljuk meg közelebbről – közvélemény-kutatási adatokkal –, hogyan változtak a preferenciák a kampány hajrájában.

Az LMP új párt, furcsa is lett volna, ha tömegek állítják, hogy mindig is rá szavaztak, ugyanakkor az adatokból még ezt figyelembe véve is kiolvasható egy erőteljes tendencia. A Jobbik is új párt, mégis csak elenyészően kevés szavazatot tudott összeszedni az utolsó napokban. Egészen kiugró eredménynek számít egy kis párt esetében, hogy a kampány utolsó két hetében, illetve az utolsó napokban döntők között 27 százalékos támogatottságnak örvend, az LMP ezzel megközelítette a Fidesz értékeit (nem arányaiban, hanem abszolút értékben!). Lehet, hogy véletlen, de véleményem szerint árulkodó, hogy a felmérés első napján – április 9-én, két nappal a választás előtt – kevesebben vallották magukat LMP-snek (5,6 százalék), mint 10-én, közvetlenül a választás előtti napon (7,4 százalék). Ez egyrészt megerősíti a 4. táblázat adatainak megbízhatóságát, másrészt arra is kristálytiszta rámutat, hogy ilyen hirtelen népszerűség-növekedés már nem magyarázható pusztán a párt nyilatkozataival, a kampány eseményeivel, de még az esélyesség percepciójával sem. Valószínűleg arról lehet szó, hogy mindig vannak olyan – jellemzően apolitikus – szavazók, akikben csak az utolsó pillanatokban (szó szerint!) tudatosul, hogy valamelyik pártra voksolniuk kell. Úgy látszik, az utóbbi években az is jellemző lett rájuk, hogy nem a bevett pártokat preferálják, hanem valamelyik új, *establishment*telles alakulatra voksolnak, tavalyleg inkább a Jobbikra, idén pedig a Lehet Más a Politikára.

Arra a mozzanatra is felhívnom a figyelmet, hogy a pártok láthatósága is erős befolyással van az itt tárgyalt *late swingre*. Nemcsak az LMP, hanem a többi kis párt is felülreprezentált az utolsó pillanatban döntő választók körében: az MDF 14 százalék, a Civil Mozgalom (CM) 9 százalékot kapott ebben a szűk csoportban, pedig a CM biztos nem az esélyesség miatt lett vonzó alternatíva. Egyszerűen az lehet az oka, hogy sok választó számára ezek a pártok csak az utolsó pillanatban válnak észrevehetővé – ezt akár úgy is érthetjük, hogy csak akkor, amikor meglátják őket a szavazólapon. Az első, nyitott pártpreferencia-kérdésben valamivel kevesebben mondták be az LMP, az MDF és a CM nevét, mint a zárt kérdésnél, amikor a kérdezőbiztos egy valódi szavazólapot is átnyújtott a válaszadónak (amit aztán borítékba kellett tenni, tehát nem kellett „bemondani”).

Az tehát biztos, hogy az LMP sikeres eredményét önmagában az esélyeiről való vélekedés csak részben magyarázza. Mint a 2. táblázatból is látszik, a párt esélyeibe helyezett bizalom még a saját hívei között sem volt mindent elsöprő, nemhogy a tágabb értelemben vett potenciális választók között. Sőt, tovább is mehetünk: noha a párt kampányfőnöke a kinevezése óta biztos volt a 8 százalékban, még a párthoz közel álló értelmiségiek (például

Bozóki András²⁵) és az adatokba belelátó közvélemény-kutatók is nagyon óvatosan fogalmaztak az LMP bejutási esélyeivel kapcsolatban (Medián: „az LMP-nek több esélye van, mint az MDF-nek”;²⁶ Gallup: „LMP a küszöbön”;²⁷ Századvég: „az LMP-nek nőtt az esélye a bejutásra”²⁸).

Míg az MDF esetében nagy magabiztossággal elfogadhatjuk hipotézisünket, addig az első feltételezést azért finomítani kell – noha alapjaiban azt is alátámasztottuk. Az LMP-nél az esélyesség percepciója mellett, azzal szoros összefüggésben, a láthatóság is szerepet játszott a nagyon sikeres kampányfinitisben. A párt a kampány utolsó heteiben költötte messze a legtöbbet hirdetésekre, plakátokra és szórólapokra (nyílt kampányszámla, LMP honlapja). Talán ennek eredménye, hogy a párt kampányaktivitása is erősebbnek látszott, mint az MDF-é. A Lehet Más a Politikát a kampány végén a Választáskutató Program 2010-es választás előtti felméréseinek adatai szerint a lakosság 29 százaléka látta aktívnak, míg az MDF-et mindössze 20 százalék.

Végül fontos adalék az LMP és az MDF közönségének eltérő motívumtípusa. Tardos Róbert (2011) már hivatkozott tanulmányából kiderült, hogy mindkét párt esetében az instrumentális motívum volt a legerősebb a részvételi döntésben, de az MDF-nél ez volt egy egyetlen motiváló tényező – míg az LMP-nél nem. Az MDF-nél az expresszív szavazói motívum a leggyengébbnek mutatkozott a pártok támogatói között, ami azt sugallja, hogy a mérlegelés a párt esetében viszonylag sokaknál a szavazástól való tartózkodással zárult, míg a Lehet Más a Politika esetében a támogatói készség inkább átlendíthetett a habozáson – ott ugyanis az expresszív motívum is szignifikánsan kimutatható volt. Tehát nemcsak arról van szó, hogy a mérlegelő szavazók jó része az LMP esetében a voksolás, az MDF-nél viszont a távolmaradás mellett dönthettek, hanem arról is, hogy az LMP-vel több választó tudott azonosulni (az esélyességtől függetlenül), mint az MDF-fel.

KÖVETKEZTETÉS

Dolgozatom célja az volt, hogy újszerű megközelítéssel mutassam be, az esélyesség percepciója milyen kihívások elé állítja a kis pártokat. A jelöltállítás szokatlanul nagy nehézségei miatt már a 0. fordulót is különleges figyelem övezte, de a Fidesz biztos győzelme, illetve az egyértelmű kihívó fél és a miniszterelnöki párharc hiánya is oda vezetett, hogy a választás egyik leg-

²⁵ <http://mancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=20915>, utolsó letöltés 2011. február 1.

²⁶ <http://www.median.hu/object.df29fe9d-1f80-4030-895b-acc91ca57f43.ivy>, utolsó letöltés 2011. február 1.

²⁷ http://www.gallup.hu/Gallup/release/valasztas_100407.htm, utolsó letöltés 2011. február 1.

²⁸ <http://www.szazadveg.hu/kutatas/aktualis/jobbi-elfogyott-a-szus-vegere-275.html>, utolsó letöltés 2011. február 1.

fontosabb kérdése az lett, az MDF és az LMP közül melyik veszi sikerrel az akadályt. Noha az EP-választás után az MDF pozíciója tűnt kedvezőbbnek, a kampány eseményei minimálisra csökkentették a Magyar Demokrata Fórum esélyeit.

Az LMP titkának megfejtése bonyolultabb. Az biztos, hogy az önbeteljesítő végzet elkerülte a pártot: nem a botrányokról szóltak a hírek az LMP háza táján, a párt a lista- és jelöltállítási versenyben legyőzte az MDF-et, az utolsó közvélemény-kutatások egybehangzó jóslásának köszönhetően pedig potenciális támogatói elhitték róla, hogy képes átlépni a küszöböt. Mindez azonban *önmagában* nem lett volna elég, még a választás éjszakáján sem volt egyértelmű, hogy a Lehet Más a Politika parlamenti párt lesz, a fő nehézséget az új alakulat észrevehetetlensége jelentette. Az áttörést az utolsó hét, talán még inkább az utolsó pillanatok hozták meg, az LMP kampányaktivitása ekkor tetőzött, de a kereslet is a finisben nőtt meg a párt iránt: a hagyományos pártokkal és a Jobbikkal szembeni ellenszenv, illetve az MDF lemorzsolódása miatt sok hezitáló választó számára az egyetlen vállalható alternatívának az LMP maradt. A láthatóság tehát szorosan összekapcsolódott az esélyességgel, az LMP-t ez a spirál lökte ilyen magasra.

Egy másik spirál, a hallgatás spirálja is szerepet játszott a versengés eldöntésében, azonban valószínűleg az izolációtól való félelemnél is erősebb volt az elvesztegetett voksoktól való félelem, noha a két motiváció egyáltalán nem zárja ki egymást. Az LMP-sek rejtőzködése nehezen békíthető össze Noelle-Neumann elméletével, viszont tökéletesen egybecseng a Lazarsfeld által felfedezett klasszikus utánfutóhatással.

Az biztosnak tűnik, hogy a szavazók egyik meghatározó tulajdonságáról van szó. Erre a pártok is rájöttek, mindegyik oldal kommunikációja régóta arra épül, hogy nagyobbak tűnjön a valóságosnál (MSZP: „többen vagyunk, mint gondolnád”; SZDSZ: „egy vagy, de nem vagy egyedül”; Jobbik: „az ország kétharmada jobbikos, csak még nem mindenki tud róla”). Többek között e felfogásnak a politikusok és kampányszakemberek közötti elterjedése eredményezte a folyamatos erődemonstrációkat, a tüntetések létszámáról való össznépi találgatásokat, pedig, mint reményeim szerint sikerült bizonyítani, ez a – kétségtelenül gyakori – folyamat nem ilyen egyszerű és egyáltalán nem automatikus. Az utánfutóra nem mindig szállnak fel a választók, és ha meg is teszik, annak akkor is összetettebb okai lehetnek annál, mint hogy divatos a győztesre voksolni. Ugyanakkor az elit ezzel a viselkedésével maga is gerjeszti a szavazók vágyát arra, hogy a többséghez tartozzanak. Az esélyesség még hosszú ideig meghatározó szerepet fog betölteni a politikában.

F3. TÁBLÁZAT

A napirendészlés meghatározói
Logisztikus regressziós modellek, esélyhányadosok

	MDF– SZDSZ- megállapodás	MDF: belso feszültség	Lista- és jelöltállítás végeredménye	Sávoly
Budapest	1,707	1,513	1,856	0,560
Nem (+ = no)	0,622			0,956
Falu				1,671
Vallásos				0,434
Diploma				1,114
8 általános	0,491	0,503	0,694	0,472
MSZMP-tagság		2,113		0,605
Politikai érdeklődés	2,512	1,708	1,554	0,785
MDF-szavazó	4,387	5,666	1,982	1,448
LMP-szavazó	3,688		2,119	2,066
RTL-híradó nézése				
Tv2-híradó nézése				
M1-híradó nézése		1,551		
Konstans	0,145	0,079	0,258	0,560
Nagelkerke R ²	0,125	0,090	0,054	0,055

Forrás: Medián, havi omnibuszok.

Megjegyzés: csak a szignifikáns esélyhányadosok vannak feltüntetve ($p < 0,01$). A függő változó a napirendészlés: spontán meg tudta-e említeni az ügyet a hónap fontos eseményei között. A független változók mind *dummy*ek.

IRODALOM

- Angelusz Róbert 1991. A rejtőzködéstől a megnyilatkozásig. *Világosság*, 32. (7–8), 518–533.
- Angelusz Róbert 2000a. Rejtélyes véleményáramlatok. Reflexiók a „hallgatás spirálja” elmélethez. In uő (szerk.). *A láthatóság görbe tükrői*. Budapest, Új Mandátum.
- Angelusz Róbert 2000b. A látens közvéleménytől a pluralizmus ignoranciájáig. *Szociológiai Figyelő*, 4. (1–2.), 7–23.
- Angelusz Róbert 2002. Közvélemény-kutatások és a pluralizmus ignoranciája. *Médiakutató*, (3.), 55–68.
- Angelusz Róbert 2009. A látens közvélemény újragondolása. *Szociológiai Szemle*, 19. (4.), 7–24.
- Angelusz Róbert–Tardos Róbert 1998. Az „önéletrajzíró” válaszadó. A választási preferenciák retrospektív adatainak szisztematikus torzításai. *Századvég*, 2. (3.), 3–32.
- Angelusz Róbert–Tardos Róbert 2009a. A kapcsolathálózati szemlélet a társadalom- és politikatudományban. *Politikatudományi Szemle*, 18. (2.), 29–57.
- Angelusz Róbert–Tardos Róbert 2009b. Demoszkópiai reprezentativitás és demokratikus reprezentáció. Módszertani problémák és tartalmi dilemmák. In Enyedi Zsolt (szerk.). *A népakarat dilemmái. Népszavazások Magyarországon és a nagyvilágban*. Budapest, DKMKA–Századvég.
- Cox, Gary W. 1997. *Making Votes Count: Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*. Cambridge (UK), Cambridge University Press.
- Duverger, Maurice 1963. *Political parties: their organization and activity in the modern state*. New York, Wiley.
- Jowell, Roger et al. 1993. The 1992 British Election: The Failure of the Polls. *Public Opinion Quarterly*, 57. (2.).
- Karácsony Gergely–Lakatos Zsuzsa 2006. Választási előrejelzések Magyarországon, 1990–2006. Sikerek, tévedések, tanulságok. In Angelusz Róbert–Tardos Róbert (szerk.). *Mérésről mérésre. A választáskutatás módszertani kérdései*. Budapest, DKMKA.
- Key, Valdemar O. 2007. A vélemények latenciája. In Angelusz Róbert–Tardos Róbert–Terestyéni Tamás (szerk.). *Média, nyilvánosság, közvélemény*. Budapest, Gondolat.
- Lazarsfeld, Paul. F.–Berelson, Bernard–Gaudet, Hazel 1944. *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. New York, Columbia University Press.
- Merton, Robert K. 1968. *Social Theory and Social Structure*. New York, Free Press.
- Newcomb, Theodore M. 1950. *Social Psychology*. New York, Dyrden.
- Noelle-Neumann, Elisabeth 1984. *The Spiral of Silence*. Chicago–London, University of Chicago Press.
- Rae Douglas 1967. *The Political Consequences of Electoral Laws*. New Haven (CT), Yale University Press.
- Shamir, Jacob–Shamir, Michal 2000. *The anatomy of public opinion*. Ann Arbor, University of Michigan Press.

Tardos Róbert (2011): Konszolidált szavazóközönség eróziós tendenciákkal. A 2010-es választások a részvételi aktivitás és a szavazói motívumok fényében. In Enyedi Zsolt–Szabó Andrea–Tardos Róbert (szerk.). *Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon*. Budapest, DKMKA.

INTERNETES FORRÁSOK

Figyelőnet: fn.hu

Gallup közvélemény-kutató intézet: www.gallup.hu

LMP honlapja: lehetmas.hu

Index hírportál: www.index.hu

Magyar Narancs: mancs.hu

Medián közvélemény-kutató intézet: www.median.hu

Századvég közvélemény-kutató intézet: www.szazadveg.hu

Török Gábor blogja: torokgaborelemez.blog.hu

Világgazdaság: vg.hu